

Cengiz Aytmatov'un *Toprak Ana* Romanında Toprağın Dili

The Language of The Earth in Cengiz Aytmatov's Novel *Toprak Ana*

Ebru Burcu Yılmaz *

Özet:

Kalemini, değerlerin yaşatıldığı bir dünya tasarımı kurmak ve insanın evrensel sorunlarını işlemek için kullanan Cengiz Aytmatov (1928-2008)'un, romanlarında öne çıkan tabiat unsurlarından biri de topraktır. Aytmatov anlatılarında toprak, insanı dünyanın ve hayatın anlamıyla ilgili farkındalıklara davet eden bir güç olarak karşımıza çıkar. *Toprak Ana* romanı, savaşların sebep olduğu yıkımın eleştirisini ve insanların mücadelelerini toprağın diliyle ve şahitliğiyle aktarır. Bu çalışmada, Aytmatov'un toprağa yüklediği anlamlar değerlendirilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Cengiz Aytmatov, toprak, anne, mitoloji, kadın, arketip.

Abstract:

One of the prominent factors in the Cengiz Aytmatov's (1928-2008) novels is that he employs the mediation of earth to set a new world vision and to examine universal problems. Earth is a power which invites an awareness of the meaning of life. The novel *Toprak Ana*, narrates the destruction caused by wars through the voice and testimony of the earth. This study describes and evaluates the meaning of the value attributed to earth by Aytmatov.

Keywords: Cengiz Aytmatov, soil, mother, mythology, women, archetype.

Giriş

* Yrd. Doç. Dr. Ebru Burcu Yılmaz, İnönü Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Malatya.
ebru.yilmaz@inonu.edu.tr

Kök salma mekânı olan toprak, dünyadaki canlı yaşamının devamını sağlayan en önemli unsurlardan birisidir. Toplumdaki toprakla ilgili yaygın geleneklere baktığımız zaman, insanların belli bir kutsallık atfettikleri toprağa, saygıyla muamele ettikleri ve toprağı, yaşayan, yaşatan, besleyen, temizleyen ve iyileştiren bir güç olarak yücelttiklerini görebiliriz. Âşık Veysel'in dizelerindeki “sadık yar” betimlemesi toprakla insan arasındaki bu yakınlığın samimi bir ifadesidir. İlkel dönemlerde toprağa bağlı dinlerde daha yaygın olan toprak ayinlerinin günümüzde de kısmen değişikliğe uğrayarak devam ettiğini gözlemleyebiliriz. Söz gelimi; yarayı iyileştirmek için toprak kullanılması, toprağın insandaki olumsuz elektriği aldığına inanılması, gurbette ölen insanların mezarlarına vatan toprağı getirilerek koyulması, bitki ve ağaçların iyileştirilmesinde çamurdan faydalanılması gibi uygulamaların kökeninde mitsel zamanlardan gelen inanışlar söz konusudur. Bu uygulamaların günümüzde de devam etmesi, tarihin her döneminde toprağın gücü ve kutsallığına duyulan inancın bir sonucudur.

Çeşitli kültürlerde de bereket ve doğurganlık sembolü olan Ana Tanrıça kültü günümüze toprak ana ifadesiyle ulaşır. Farklı kültür ve inanışlarda dikkatimizi çeken çeşitli ayinlerin ortak noktasında; “yer canlıdır, çünkü üretkendir. Yerden çıkan her şey yaşam doludur ve yere dönen her şey yeniden yaşam bulur.”¹ düşüncesi vardır. Anasır-ı erbaa adı verilen ve kâinattaki oluşumu sağlayan dört unsurun suyla birlikte diğer dişil unsuru olan toprak, doğasında bulunan annelik vasıflarıyla insanoğlunun ayrılmaz bir parçasıdır. Kur'an-ı Kerim'de de insanın köken bilgisine dair yapılan atıflarda, yaratılışın kaynağındaki temel maddenin toprak olduğu belirtilir:

“Hem Allah sizi bir topraktan, sonra bir damla sudan yarattı.” (Fâtır Sûresi, 11.ayet)

“Onun ayetlerinden (kudretinin delillerinden)dir ki, sizi bir topraktan yarattı. Sonra da siz şimdi yeryüzünde dağılıp yayılan insanlar oluverdiniz.” (Rûm Sûresi, 20.ayet)

İnsanın yaratılışında toprağın bir hammadde olduğuna işaret eden bu ayetlerin yanı sıra, ölümden sonra da insanın toprağa döneceğı vurgulanır. İnsanlar ölümlerini toprağa verirken, bir taraftan da toprağın verdikleriyle hayatlarını devam ettirirler. Toprak hem canlıların hem de ölümlerin mekânıdır. Bugünkü dünya insanı, toprağı bir mezar olarak algılamakta, mitolojik bakış açısı, ölüm ve hayatı, “yeryüzü ananın faaliyetlerinin iki farklı dönemi”² olarak değerlendirir. Bu yüzden toprağın altına girmek, İslamî inanışta olduğu gibi ebedî hayata doğru atılan ilk adımdır ve insanın asıl yuvasına dönmesidir.

¹ Mircea Eliade, *Dinler Tarihine Giriş*, (Çev.Lale Arslan), Kabalcı Yayınları, İstanbul 2003, s. 255.

² Mircea Eliade, *age*, s. 255.

İlahî kitaplarda ve mitolojik metinlerde de toprağa atfedilen bir kutsallık vardır. Küçük bir toprak parçasına büyümesi emredildiğinde, koca bir evrenin meydana gelmesi yaratılış efsaneleri içinde toprağa izafe edilen önemi ortaya koyar. Toprağın, dünyanın varoluşundaki önemini en açık şekilde anlatan metinlerden birisi de Yaratılış Destanı'dır. Bu destanda, toprağın dünyayı kuran bir güce sahip olduğu inancı, epik karakterli bir öykü ile anlatılır. Tanrı Kayra Han, kişiye, bir dünya yaratmak için kullanmak üzere suyun dibine dalarak bir avuç toprak çıkarmasını emreder. Kişi, çıkardığı toprağın ufak bir parçasını ağzında saklayarak, kendisinin efendi olacağı bir dünya kurmayı planlar. Tanrı Kayra Han, toprağa büyümesini emrettiğinde, ağzındaki toprak da büyüdüğü için boğulma tehlikesi geçiren kişi, insanoğlunun şahsî çıkarları için kötülük düşünen egosunu temsil eder. Efsanelerden modern romana uzanan süreçte, insanın bu tahripkâr yönü, farklı niyet ve eylemlerin arkasına gizlenerek edebî metinlere konu olur. *Toprak Ana* ** romanında da, insanların çıkarları uğruna yaptıkları savaşlarla dünyayı tahrip etmeleri toprağın tanıklığıyla anlatılır. Romanda vurgulanan gerçeklerden biri de dünyadaki düzenin sağlanmasında toprağa bağlılığın büyük önem taşıdığıdır. Nitekim, insanın bulunduğu çevreyi dünyalaştırması, büyük ölçüde toprağı işlemesine bağlıdır. Aytmatov, *Toprak Ana* romanında savaşı, zafer kazanmak ya da fetihler yapmak olarak değil, toprağı savunmak olarak tanımlar. Mavi göğün altında insanların paylaşamayacağı, hiçbir şey olamayacağını söyleyen toprak, dünyanın dengesini alt üst eden savaşların sona ermesi için, insanlara düşen görevlere dikkat çeker. Yazar, sözünü emanet ettiği toprak aracılığıyla, savaşları sona erdirmek için teklif ettiği çözüm önerilerini ortaya koyar:

“Saban izine bir çekirdek, bir tohum tanesi atın, size yüz katını vereyim, küçük bir fidan dikin kocaman bir çınar vereyim! Evler kurun, temel olayım! Üreyin, çoğalın, hepinize güzel bir barınak olayım! Derinim, yükseğim, büyüğüm, ucum bucağım da yok.. Hepinize yeterim ben. Sen de bana, insanlar savaşmadan yaşayamaz mı diyorsun Tolgonay. Bu bana bağlı değil ki. Siz insanlara, niyetinize, irade ve bilgeliğine bağlı.” (s.80)

Aytmatov anlatılarında, dünyadaki kötülükleri sonlandıracak, tabiatın dengesini koruyacak ve kültürel belleği muhafaza edecek bilinçli insanlara duyulan özlem ve bu insanlara yüklenen görevleri anlatmak, temel problemler olarak ele alınır. *Toprak Ana* romanında da mitolojik figürlerden ödünçlenen vasıflarla donatılmış kadın kahraman, savaşta

** Bu incelememizde *Toprak Ana* romanının Ötügen Yayınları arasında çıkan 1995 yılına ait 22.baskısı kullanılmıştır.

kaybettiği eşi ve üç çocuğunun ardından hayata tutunmaya çalışırken, insanların ruhunu taşıtıran savaşıın sebep olduğu felaketlerle, Toprak Ana'nın rehberliğinde mücadeleye girişir. Toprak, insanı ikaz eden evrenin bilincini temsil eder.

İsim-İçerik İlişkisi: Kutsal Dişı Olarak Toprak ve Anne

*“Ah ne olurdu, keşke toprak
olsaydım.” (Nebe 78/40)*

Toprakla insan arasındaki ilişki karşılıklı olarak birbirlerini yaşatma ya da yok etme ilkesine göre şekillenir. İşlenmeyen toprak adeta çölleşerek dünyanın ve insanın da sonunu hazırlar. Toprağın ürün vermesi, “yaratılışın simgesel tekrarlanması”³ olarak görüldüğü için toprağa duyulan saygı, tarihin farklı dönemlerinde toprakla ilgili uygulamalara da yansır. Romanın isim ve içerik ilişkisi bağlamında, toprağa atfedilen annelik sıfatı da toprağın doğuran ve doyuran gücüne göndermede bulunur. Annelerin dışında, bütün insan türünün de topraktan elde edeceği manevi kazanımlar vardır. Çünkü, “ toprak insana kibri değil, tevazuu telkin eden elementtir.(...) O bize hal diliyle büyüklenmek değil, başını yere indirmek gerektiğini anlatır durur.”⁴

Toprak, insanlığın hâfızası olma sebebiyle de romanda önemli bir mevkide yer alır. İnsana ve tarihe şahitlik eden toprak, adeta toplumsal hâfızanın da taşıyıcısıdır. Tarih boyunca cereyan eden olaylar için sadece bir güzergâh olmanın ötesinde, yaşanan acı ve sevinçlerin yansıdığı bir yeniden doğuş ve hâfıza mekânıdır:

“Hatırlıyorum... Ben hiçbir şeyi unutmam Tolgonay. Bu dünya var olalıdan beri, bütün çağların, bütün yüzyılların izlerini taşıyorum ben. Tarih kitaplara sığmaz. Ve senin hayatın Tolgonay, o da benimledir. Yüreğimin içindedir.” (s.32)

Aytmatov'un *Toprak Ana* romanında sosyal zamana dair verilen ifadeler, İkinci Dünya Savaşı'nın yaşandığı ve insanlığın çok büyük boyutlu yıkım ve kayıplara uğradığı bir döneme işaret eder:

“Ve bir gün, bin dokuz yüz kırk dört yılının karanlık bir gecesinde, arkadaşlarımla birlikte, partizanlara yardım için düşman hatlarının gerisine bir defa daha inmişsin.” (s.70)

“1946 yılının sonbaharında, komşu köyden genç bir çoban gelip geçti.” (s.112)

³ Mircea Eliade, *Ebedî Dönüş Mitozu*, çev. Ümit Altuğ, İmge Yayınları, İstanbul 1994, s. 71.

⁴ İskender Pala, *Dört Güzeller – Toprak, Su, Hava, Ateş*, Kapı Yayınları, İstanbul 2008, s. 24.

Tolgonay için savaş, toprağı savunmaktır. Bu yüzden dünyanın diktatörlerle yönetildiğı ve insanlar için acımasız bir hapishaneye dönüştüğü savaş ortamında topraktan yükselen çığılık, insanın kendisine gelmesini sağlamaya yönelik bir uyarıdır. Romanda yazarın kurguladığı ideal dünya tasarımı, toprağın sesine kulak veren insanlar, mutluluğı yeniden tanımlarlar. Onlar için özgür oldukları vatanlarında, adaletli bir yönetim altında kendi kaynaklarını kendileri için kullanmak en büyük mutluluktur ve insanlar savaşmadan da böyle bir düzen kurabilirler:

“Toprak ve su insanlar arasında eşit olarak paylaşılınca, kendi tarlamız olunca, kendi tarlamızı sürüp eker, kendi ürünümüzü kaldırıncaya, biz de mutlu olacağız.” (s.11)

Romanda, toprağı verilen ana sıfatının yanı sıra, tematik kavramların temsilcisi olan başkişinin de bir kadın olması yazarın vermek istediğı mesajda dişil öğelerin taşıdığı öneme vurgu yapar. Kadın ve toprak içlerinde barındırdıkları yaratıcı potansiyeli insanlığın faydasına sunma konusunda da benzerlik gösterirler. “Tarımın kadınlar tarafından ‘icat’ edilmiş olduğu ve tahıl tarımını mümkün ve verimli kılan beceri ve araçları da gene onların geliştirdikleri”⁵ tarihi kaynaklarca tespit edilmiş bir saptamadır. Tolgonay ve Toprak Ana arasındaki ilişkinin yakınlığı da bu tarihi tezle desteklenebilir. Tolgonay, evlatlarını kaybetmenin acısını yaşarken, toprak da tohum eken evlatlarını yitirdiğı için ağlar ve savaşlarda ölen köylülerin güçlü kollarını özler:

“Savaş olunca benim acı çekmediğimi mi sanıyorsun Tolgonay? (...) Ölen köylülerin güçlü kollarını özlüyorum hep. Tohum eken evlatlarımı yitirmiş olduğum için hep ağlıyorum. Onlar hiç gelmeyecek.(...) Ben, işlenmeden, ekilmeden bekledikçe ya da yetiştirdiğim buğdaylar toplanmadan oldukları yerde kaldıkları zamanlar, o gelmeyenleri çağırırım: ‘Neredesiniz çiftçilerim? Haydi kalkın gelin, yardım edin bana! Boğuluyorum, ölüyorum evlatlarım... Yetişin, kurtarın beni.’ derim.” (s.81)

Aytmatov, romanında, toprağı önemli bir değer olarak ele alınır. Tolgonay’ın dertleştiğı ve akıl danıştığı toprak, romanda kişileştirilerek başkişiye yol gösteren bir norm karakter işlevi görür. Romanda, “kendini işleyen gücü yitiren toprakla, cephede eşini ve oğullarını kaybeden ana, aynı acılar düzleminde, aynı yok oluş çizgisinde buluşurlar”⁶

⁵ Fatmagül Berktaş, *Tek Tanrılı Dinler Karşısında Kadın – Hıristiyanlıkta ve İslamiyette Kadının Statüsü Üzerine Karşılaştırmalı Bir Yaklaşım*, Metis Yayınları, İstanbul 2009, s. 41.

⁶ Ramazan Korkmaz, *Aytmatov Anlatılarında Ötekileşme Sorunu ve Dönüş İzlekleri*, Grafiker Yayınları, Ankara 2008, s. 91.

Romandaki betimlemelerde kullanılan sıfatlar da insanla doğa arasındaki uyumu sezdirecek şekilde yapılır. Yazar, benzetme unsurlarını çoğunlukla, olayların yaşandığı doğal atmosfere uygun bir şekilde seçer:

“Hayatımızın en güzel olayı, ard arda üç çocuğumuzun dünyaya gelmesidir. Sağlıklı idiler, su damlaları gibi birbirlerine benziyorlardı.” (s.14)

“Koyun gibi, her on sekiz ayda bir çocuk dünyaya getirmeye ne gerek vardı?” (s.15)

“Samanyolu, saman gibi, gümüş gibi parlıyordu.” (s.30)

“Teni buğday rengindeydi, yanakları gül gibi al al olmuştu.” (s.57)

Romanda, toprağın yüceltilmesi sadece kişileştirmeye sınırlı kalmayarak, toprağa atfedilen kutsallığın sebepleri üzerinde de durulur. Şamanizm’de, demir, ateş, su ve ağaçla birlikte beşinci kutsal unsur da toprak olarak kabul edilir. Şamanizm inancının bir devamı olarak da değerlendirilebilecek bu kutsiyet anlayışı, toprakla birlikte toprağın insana sunduğu nimetleri de kutsar. Sözelimi; Tolgonay, yılın ilk ürününden yapılan ekmeği, “kutsal ekmek” olarak niteler:

“Bu emekçi oğlumun nasırlı ellerinden çıkan ekmektir. Tarlayı süren, buğdayı yetiştiren, hasadı kaldıran, tarlada çalışan insanlarımızın, halkımızın ekmeğiydi. Kutsal ekmek!” (s.27)

Suvankul da Tolgonay gibi, dünyayı sadece insanlardan ibaret bir yer olarak görmez ve dünyayı, macerasına eşlik eden ayı, yıldızları, toprağı ve güneşiyle birlikte anlam kazanan bir yaşam alanı olarak kabul eder. Bu yüzden her ikisi de tabiatı, sevinç ve üzüntülerini paylaşabilecekleri bir sırdaş yakınlığında görürler. Suvankul, Tolgonay’ı eş olarak kabul ettiğini ilk önce Güneş’e duyurur:

“Ey Güneş, bak, bu benim karımdır! Ne kadar güzel değil mi? Yüzgörümlüğü olsun diye ışınlarını gönder, sıcaklığını, aydınlığını ver.” (s.14)

Toprak, tarihe tanıklık etmekle kalmaz, aynı zamanda tabiattaki dengenin korunması ve dünyanın yaşanabilir bir yer olması için insanlara rehberlik yapar. “Ekolojik dengeyi koruma görevi Türk mitolojik sisteminde büyük ölçüde kadın varlıklarının ve onların esas koruyucusu olan kutsal dişinin işlevi dâhilindedir.”⁷ Toprak ananın kişi düzlemindeki karşılığı olan Tolgonay da, ailesi ve mensup olduğu toprağı korumak için büyük bir mücadele verir. Tolgonay’ın toprakla konuşması ve toprağın telkinlerini dikkate alması da sahip olduğu bilinç düzeyini ortaya koyar. Toprağın sesini duyamayan insanlar, sağır bir bilinçle evrenin ahenkli

⁷ Fuzuli Bayat, *Türk Mitolojik Sistemi 2*, Ötüken Yayınları, İstanbul 2007, s. 20.

şarkısına da eşlik edemezler. Savaşlar, bu duyarsızlığın en somut ve şiddetli görünümüdür. Aytmatov anlatılarında, doğayı ve doğal yaşamı tahrip eden unsurlar eleştirilirken, insanın bu tahribatta oynadığı rol, karşı güç grubundaki kavramlarla ifade edilir. *Toprak Ana* romanında, karşı güç grubunun kişi düzlemindeki görüntülerine baktığımız zaman, herhangi bir kişi adı verilmeden, dünyanın yaşanır bir yer olmasına engel olan insanların genel olarak eleştirisinin yapıldığını görürüz. Çünkü, insanların birer ölüm makinesine döndüğü “böyle bir doğada tarihin veya talihin barınması imkânsızdır.”⁸ Savaş hem insanlara hem de toprağa kayıplar veririr. *Toprak Ana* romanında, ortak acılarda birleşen toprak ve Tolgonay, evrenin bilincini besleyen doğa-insan uyumunun simge düzlemindeki karşılıklarıdır. Doğurgan unsurlarını kaybeden bir yapının varlığını sürdürmesi imkânsızdır. Bu yüzden Aytmatov, felakete sürüklenen insanla birlikte doğal düzen için de kurtuluş çareleri üreterek, bunları anlatıları aracılığıyla, insanlara tarihin her döneminde hatırlatılması gereken mesajlar olarak sunar.

Yüce Ana Arketipinin Görünümü: Tolgonay

*“Demir olsam çürürdüm, toprak
oldum dayandım.”*

(Yaşar Kemal-İnce Memed)

Eski Türk toplumundaki anaerkil yaşam biçiminin kadını saygın bir konuma yerleştiren anlayışını Suvankul ve Tolgonay’ın kurdukları ailede de gözlemleyebiliriz. Tolgonay, eşi ve çocukları cepheye gittikten sonra, daha önce erkeklerin yaptığı ağır işleri üstlenir ve bir anlamda ocağın tütmesini sağlar. Tolgonay’ın çabası sadece fiziksel güce dayalı değildir. Kolhozda çalışan insanları örgütlemek, geride kalan insanlara umut aşılacak ve sahip olduğu inancı canlı tutmak için sık sık kendisine ve çevresindekilere telkinlerde bulunur. Tolgonay, fiziksel varlığının ötesinde, romandaki düşünsel yapıyı yönlendiren bir “tinsel dölle(yici)”⁹ işlevi görür.

Tolgonay’ın romandaki işlevi arketipsel bir anlam da taşır. Kolektif bilinçdışının yansımalarından biri olan yüce ana arketipinin romandaki temsilcisi olan Tolgonay, Türk mitolojindeki Umay’dan devraldığı anlamı vaka zamanına taşır. Her ikisi de dişil öğelerin doğuran ve hayatın sürekliliğini sağlayan gücünü temsil ederler. Yüce Ana arketipinin kişi kılığındaki görünümü, “kendisinde sınırsız bir sevgi, anlayış, yardım ve koruma kapasitesi

⁸ Tarık Özcan, *Tarihî Roman Vadiesinde Aytmatov’un Beyaz Gemi Adlı Romanının Çözümlemesi*, II. Kayseri ve Yöresi Kültür Sanat ve Edebiyat Bilgi Şöleni, Kayseri 10-12 Nisan 2006, s. 7.

⁹ Bilgin Saydam, *Deli Dumrul’un Bilinci – Türk İslam Ruhu Üzerine Bir Kültür Psikolojisi Denemesi*, Metis Yayınları, İstanbul 1997, s. 101.

olduğuna inanır ve kendisini başkalarının hizmetinde tüketir.”¹⁰ Tolgonay da insanların ve kök saldığı toprağını savunurken canını vermeyi göze alacak kadar kendisini inandığı değerlere adar:

“Kendi felaketimi, kendi acılarımı, halkın acılarıyla bir tutup, acıyı, açlığı, dondurucu soğukları paylaşıyordum köydeşlerimle. Ben bunun için dayanabildim, bunun için ayakta kalabildim. Başkaları için de dayanmam gerekiyordu. Öyle olmasa, çoktan eriyip gider, çiğnenip gider, toza toprağa karışmış olurdum.” (s.65)

Romanda hikâye düzleminde sadece Tolgonay’ın şahsında, bir ailenin savaşta uğradığı kayıplar anlatılıyorsa da, kocasını kaybeden Aliman’ın çobanla ilişkisinden doğan Canbolat, anne ve babasız bir çocuk olarak gelecek nesillerin sahipsiz kalan çocuklarını temsil eder. Romanın isminden itibaren yüceltilen bir duygu olan annelik, koruyucu ve affedici yönleriyle, kişinin her durumda sığınabileceği şefkatli bir kucak olarak değerlendirilir. Tolgonay’ın, Aliman’a destek olması, hatta çocuğuna sahip çıkması da bu koşulsuz sevginin bir tezahürüdür. Aliman, bir günah tohumu olarak gördüğü bebeğini taşımaktan utanırken, Tolgonay, “Tanrı armağanını içinde taşımakla onurlandırıl(an)”¹¹ anneye yüklenen kutsal anlamı düşünerek onu teselli etmeye çalışır:

“Başı eğik dolaşmamalıydı. Analık hakkının neler olduğunu bilmeli, insanların yüzüne bakmaktan çekinmemeli, gururla yaşamalıydı.” (s.124)

“Analık! Kutsal Analık! Böyle bir mutluluğun bir damlası, acılardan oluşun okyanusa değer!” (s.127)

Aytmatov’un diğer romanlarında olduğu gibi *Toprak Ana*’da da tematik gücün kişi düzlemindeki temsilcileri, yazarın vermek istediği evrensel mesajları, gerek yaşam tarzları ve hayat felsefeleriyle gerekse de olaylar karşısında gösterdikleri tavır ve tepkilerle ortaya koyarlar. Yazar, “ölkü değerleri temsil eden kahramanlarını genellikle işleriyle tam bütünleşmiş, emeğin mistik misyonerleri olarak takdim eder.”¹² *Toprak Ana* romanında öne çıkarılan vurguların önemli bir bölümü çalışma ve emek kavramları üzerinde yoğunlaşır. Erkeğin yokluğunda, geride kalan kadın ocağın tütmesini sağlamakla yükümlüdür. Çalışmayı seven ve insan için en önemli eylemin üretmek olduğuna inanan Tolgonay, şartlar ne olursa olsun çalışma şevkini kaybetmeyen, azimli ve metanetli bir anne olarak idealize edilir. :

¹⁰ Frieda Fordham, *Jung Psikolojisinin Ana Hatları*, çev. Aslan Yalçın, Say Yayınları, İstanbul 2001, s. 75.

¹¹ Sema Özher, “Aytmatov Anlatılarında Yüce Ana Arketipi ve Bu Arketipin Kişisel Görüntü Seviyeleri”, *Cengiz Aytmatov Armağanı*, ed. Prof.Dr. Ramazan Korkmaz, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 2009, s. 146.

¹² Ramazan Korkmaz, age., s. 115.

“Bir ananın mutluluğu, milletinin mutluluğundan doğuyor, aynı kökten olan ağacın dalları gibi bir kökten geliyor. Kaderi de onun kaderiyle bir oluyor. Çektiğim bütün acılara, hayatın bana indirdiği korkunç darbelere rağmen bugün de bu düşüncedeyim. Ne olursa olsun, milletim yaşıyor, ben de yaşıyorum...” (s.27)

Tolgonay, bir annenin yaşayabileceği en büyük üzüntüleri yaşamasına rağmen, kendi acısına gömülmek yerine, beraber hayatı paylaştığı insanları ve gelecek nesilleri düşünerek çalışmaya devam eder. Tolgonay’daki bu bilinç, insanın tarihselliği sayesinde ölümsüzleşebildiğini idrak eder ve bu yüzden insanı sadece bir tür değil bir nesil olarak değerlendirir. Suvankul ve Tolgonay için çalışma, “bir varlık tarzı olur ve insan bu varlık tarzının dışına çıktığı zaman bir eksiklik duyar.”¹³

Tolgonay’ın geçmişiyile ilgili hatırladığı her ayrıntının ortak noktasında toprak vardır. Toprağın varlığı, adetâ onun hayat hikâyesine eşlik eden bir fon müziği gibidir. O, geçmişiyi sadece hatırlamakla kalmaz, geçmişiyile bağlantı kurarken bugünün penceresinden oğlu Caynak’a seslenir ve onun hatırasıyla teselli bulmaya çalışır. Toprağın sürekli geçmişiyi hatırlaması yönünde Tolgonay’a telkinde bulunması, onun şimdiiyi kurarken, kayıplarının acısı içinde yitip gitmesini engeller:

“Yıllar sonra bugün, onu çoktan yitirmiş olsam da, tıpkı bizi besleyen Toprak Ana ile olduğu gibi, onunla da konuşmaya devam ediyorum: ‘Caynak, sevgili yavrum dinle beni!

Toprak, Tolgonay’ın şahsında, insanları kutsal varoluş kaynaklarının farkına varmaya ve onları korumaya davet eder. Toprağa ekilen tohumların ürün vermesi, insanoğlunun toprağına bağlılığı için bir teşekkürdür. İnsan, tarih boyunca elde ettiği kazanımları altın bir zincirin halkası olarak, zaman üzerinde konumlandırırken toprağın ve tarihin tanıklığından yararlanır. Aytmatov, dünyayı cehenneme çeviren ve insanlarla beraber tüm doğayı ve canlıları da tehdit eden savaşları, maddeleşmiş ruhların doyumsuz iştihasının bir sonucu olarak değerlendirirken, Tolgonay gibi irade sahibi ve bilge insanları bu olumsuz gidişi durdurmaya çalışan kahramanlar olarak ön plana çıkarır.

Sonuç

Cengiz Aytmatov, insanlığa yöneltilen tehditlere karşı kalemini ustaca kullanan bilge bir uyarıcıdır. Mesajlarını eserlerindeki kurgusal gerçekliğin arkasına gizleyerek, simgesel anlatımın etkili diliyle vermeyi tercih eden Aytmatov, kâinatın işleyişinde rol sahibi olan tüm

¹³ Takiyettin Mengüşoğlu, *İnsan Felsefesi*, Remzi Kitabevi, İstanbul 1988, s. 168.

canlıları ve nesnelere kendi diliyle konuşturarak, maruz kaldıkları tehlikelerden ne derece etkilendiklerini onların ağzından aktarır. Toprağın insanlığa yönelik mesajlarını ve beklentilerini sunmasının en etkili yolu olarak kişileştirmeyi kullanan yazar, evrenin insana duyurmaya çalıştığı bir takım hakikatlere de dikkat çeker.

Cengiz Aytmatov, yazdığı hikâye ve romanlarla insanlığı ilgilendiren temel meseleleri özgün vaka ve karakterler kurgulayarak ele alır. Aytmatov anlatılarında kişiler dünyası sadece insanlarla sınırlı olmayıp, bazen bir dişi kurt veya uzaylıyı kişileştirirken, bazen de insanlığın geleceğini tehdit eden en büyük tehlikelerden biri olan savaşları, toprağı konuşturarak eleştirir. Yazarın bu tercihini metinlerine fantastik bir boyut katma kaygısından ziyade, kâinatı anlamlı kılan bütün canlıların bu varoluş dizgesi içinde söz sahibi olması gerektiğine olan inancının bir sonucudur.

Toprak Ana, insanı gücünü fark etmeye davet eden bir metindir. Hayata bakış açısıyla mutlu olmayı bilen insan, iradesiyle savaşları da engelleyebilir. Dünyadaki savaşların son bulması, insanın bunu istemesine bağlıdır. Aytmatov, toprağı konuşturarak, dünya düzeninin işleminde ve insan yaşamının devamında, -insanın tüm bencilliklerine rağmen- toprağın da söz sahibi olduğunu vurgular. Bu düşüncelerine, yaratılış miti ve Ana Tanrıça kültüründen ödünçlediği anlam aktarımıyla romandaki entrik kurgu içerisinde hayatiyet kazandırır.

Kaynaklar

Aytmatov, Cengiz, *Toprak Ana*, çev. Refik Özdek, Ötüken Yayınları, 22. bs., İstanbul 1995.

Bayat, Fuzuli, *Türk Mitolojik Sistemi - 2*, Ötüken Yayınları, İstanbul 2007.

Berktaş, Fatmagül, *Tek Tanrılı Dinler Karşısında Kadın – Hıristiyanlıkta ve İslamiyette Kadının Statüsü Üzerine Karşılaştırmalı Bir Yaklaşım*, Metis Yayınları, 3. bs., İstanbul 2009.

Eliade, Mircea, *Dinler Tarihine Giriş*, çev. Lale Arslan, Kabalcı Yayınları, İstanbul 2003.

Eliade, Mircea, *Ebedî Dönüş Mitosu*, çev. Ümit Altuğ, İmge Yayınları, İstanbul 1994.

Fordham, Frieda, *Jung Psikolojisinin Ana Hatları*, çev. Aslan Yalçın, Say Yayınları, İstanbul 2001.

Korkmaz, Ramazan, *Aytmatov Anlatılarında Ötekileşme Sorunu ve Dönüş İzlekleri*, Grafiker Yayınları, 2. bs., Ankara 2008.

Mengüşoğlu, Takiyettin, *İnsan Felsefesi*, Remzi Kitabevi, İstanbul 1988.

- Özcan, Tarık, “Tarihî Roman Vadisinde Aytmatov’un Beyaz Gemi Adlı Romanının Çözümlemesi”, *II. Kayseri ve Yöresi Kültür Sanat ve Edebiyat Bilgi Şöleni*, 10-12 Nisan, Kayseri 2006.
- Özher, Sema, “Aytmatov Anlatılarında Yüce Ana Arketipi ve Bu Arketipin Kişisel Görüntü Seviyeleri”, *Cengiz Aytmatov Armağanı*, ed. Prof. Dr. Ramazan Korkmaz, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 2009.
- Pala, İskender, *Dört Güzeller – Toprak, Su, Hava, Ateş*, Kapı Yayınları, İstanbul 2008.
- Saydam, M. Bilgin, *Deli Dumrul’un Bilinci – Türk İslam Ruhu Üzerine Bir Kültür Psikolojisi Denemesi*, Metis Yayınları, İstanbul 1997.